ULUSLARARASI TÜRK LEHÇE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (TÜRKLAD), 9. CİLT, 2. SAYI, 2025, 467 - 486. S., TÜRKİYE

https://doi.org/10.30563/turklad.1733254

İntihal / *Plagiarism*

This article was checked by turnitin programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / *Article information*

Makale Türü / *Article types* : Araştırma Makalesi / *Research article*
Geliş Tarihi / *Received date* : 02.07.2025
Kabul Tarihi / *Accepted date* : 23.10.2025
Yayın Tarihi / *Date published* : 20.12.2025

Atıf / *Citation*

Torobekova, Zh. (2025). Kırgızların Takvim Anlayışı ve Halk Ağzından Derlenen Efsane ve İnanışlara Göre Ay Kavramı. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 9. Cilt, 2. Sayı, 467-486.

KIRGIZLARIN TAKVİM ANLAYIŞI VE HALK AĞZINDAN DERLENEN EFSANE VE İNANIŞLARA GÖRE AY KAVRAMI

The Kyrgyz calendar understanding and the concept of the moon according to legends and beliefs collected from the people

ZHİBEK TOROBEKOVA[1]

Öz

Bu çalışma, Kırgız halkının geleneksel takvim anlayışı içerisinde "ay" kavramının halk inançları ve sözlü anlatılardaki yerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kırgız kültüründe ay, yalnızca gökyüzüyle ilgili fiziksel bir olgu değil; aynı zamanda zaman algısını, doğayla uyumlu yaşamı ve toplumsal hafızayı şekillendiren çok katmanlı bir semboldür.

Çalışmanın kapsamını, Kırgız halkının ayla ilişkilendirdiği takvimsel düzenlemeler, dini-mitolojik inanışlar, ayla ilgili efsaneler, deyimler, atasözleri ve ritüel pratikler oluşturmaktadır. Araştırmada hem yazılı kaynaklara hem de Kırgızistan'da farklı bölgelerde yapılan saha araştırmalarına ve halk ağzından derlenen sözlü anlatılara yer verilmiştir. Yöntem olarak, derleme ve doküman incelemesiyle birlikte folklorik çözümleme yöntemi benimsenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, ay kavramı Kırgız halkının zamanla, doğayla ve kutsal olanla kurduğu ilişkinin merkezinde yer almakta; ay döngülerine göre belirlenen takvim hem tarımsal faaliyetleri hem de toplumsal ritüelleri yönlendirmektedir. Ayrıca, ayla ilgili sözlü anlatıların ve inanışların günümüze kadar yaşatılması, kültürel belleğin korunması, sözlü kültürün sürekliliği ve millî kimliğin inşası açısından önemli bir işlev görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızlar, ay, inanç, halk takvimi, sözlü kültür.

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Muğla/TÜRKİYE. El-mek: zhibektorobekova@gmail.com
ORCİD ID: https://orcid.org/0009-0009-4316-5060

Abstract

This study aims to reveal the position of the moon in the traditional calendar system of the Kyrgyz people within the framework of folk beliefs and oral narratives. In Kyrgyz culture, the moon is not merely a physical phenomenon in the sky; it is also a multi-layered symbol shaping the perception of time, harmony with nature, and the preservation of cultural memory.

The scope of the study covers calendar arrangements associated with the moon, religious-mythological beliefs, legends, idioms, proverbs, and ritual practices. The research is based on both written sources and oral narratives collected during fieldwork conducted in various regions of Kyrgyzstan. Methodologically, the study employs compilation and document analysis alongside folkloric interpretation.

The findings indicate that the moon occupies a central place in the Kyrgyz people's relationship with time, nature, and the sacred; and that lunar-based calendars have historically guided agricultural activities and social rituals. Furthermore, the preservation of moon-related oral narratives and beliefs plays a crucial role in maintaining cultural memory, ensuring the continuity of oral tradition, and reinforcing national identity.

Keywords: Kyrgyz, moon, belief, folk calendar, oral culture.

1. Giriş

Ay kelimesinin ilk olarak Eski Türkçe'de "gök cismi", "süre birimi" anlamlarında karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu kelime, Orhun Abidelerinde, "Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik. Türbesini, resmini kitabe taşını maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep bitirdik." (Ergin, 1970: 15) şeklinde yer almaktadır.

İslâm Ansiklopedisi'ne göre ay, dünyanın uydusu olup güneşten aldığı ışıkla aydınlanan gök cismidir. Müslümanlar on iki kamerî ayı bir yıl kabul etmekte ve bu aylar 29 veya 30 gün olarak düzenlenmektedir; böylece kamerî sene yaklaşık 354 gün sürer. Kamerî ayın ortalama süresi 29,5306 gün olduğundan, otuz yılda yaklaşık 11 gün fark oluşur. Bu farkın dengelenmesi için İslâm takviminde 30 yıllık al-macma'a devreleri kullanılmakta ve bu süre içinde on bir artık yıl (sene-i kebîse) bulunmaktadır (1997: 38).

Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ünde "ay" kelimesi, "Dünya'nın uydusu olan gök cismi" anlamının yanı sıra "zaman ölçüsü olarak otuz günlük süre", "bir şeyin en parlak, en güzel zamanı" ve mecaz olarak "güzel yüzlü kimse" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Bu tanımlar, "ay" kavramının yalnızca fiziksel bir gök cismini ifade etmediğini; aynı zamanda zamanın ölçülmesinden estetik değer yüklemeye kadar uzanan geniş ve çok katmanlı bir anlam alanına sahip olduğunu göstermektedir. Kırgız kültüründe bu anlam çeşitliliği hem takvim düzenlemelerinde hem de sözlü edebiyatta açıkça görülmektedir. Ay döngüleri, tarımsal faaliyetlerin, hayvancılık işlerinin ve toplumsal ritüellerin zamanlamasında belirleyici olmuş; mecazî anlamlar ise halk şiirinde, atasözlerinde ve efsanelerde güçlü bir sembolik ifade aracı hâline gelmiştir. Dolayısıyla "ay" kelimesinin sözlükteki anlam çerçevesi, Kırgız halkının hem gündelik yaşamında hem de manevi dünyasında taşıdığı merkezi konumu anlamak açısından önemli bir başlangıç noktasıdır.

Türkler için ayın şekil değiştirmesi, hareketli oluşu, geceleyin etrafı aydınlatması, güneşin doğuşu ve batışı, yıldızların çok veya seyrek olması gibi gökyüzündeki birçok olaylar ve kavramlar önemli olmuş ve dikkat çekmiştir. İnsanlık tarihinde ay, birçok mitolojide tanrılarla ilişkilendirilmiş ve çeşitli ritüellerde yer almıştır. Bazı kavimlerin inanç sistemlerinde ay ve diğer gök cisimlerinin Tanrı katında güçlü olduklarına inanılarak ona tapınmışlardır. Fakat inançlar zamanla değişmiş ve modern dinlerin etkisiyle büyük ölçüde azalmıştır. Kırgızlar ise, çok eski çağlardan beri aya derin bir saygı göstermişlerdir, ancak bu durum doğrudan bir tapınma

biçiminde değil, daha çok bir kutsallık atfetme ve ritüel uygulama şeklinde olmuştur. Belirli zamanlarda çeşitli ritüellerle bu saygıyı ifade etmişlerdir (KK2).

Saadettin Koç'un çalışmasında, Kırgızların da içinde bulunduğu Altay Türkleri'ne ait inanışlarda göğün altıncı katında "Ay Tanrısı" ya da "Ay Ata"nın bulunduğu belirtilmektedir. Bu inanış, ayın yalnızca göksel bir varlık olarak değil, aynı zamanda kutsal ve mitolojik bir güç olarak algılandığını göstermektedir (2002: 82).

"Ay ve güneş, eski Türklere göre insanlara iyilik getiren, onları koruyan, iki kutlu, güçlü varlık olup güneş sıcağın, ay soğuğun sembolüydü." (Ögel, 2014: 250). Bu semboller arasında, Saadettin Koç'un da belirttiği gibi, ay genellikle erkek, güneş ise kadın cinsiyetine atfedilmiştir (2013: 84) Bu eski inanç ve semboller günümüze kadar uzanmış, Kırgız halkının kültürel yaşamında varlığını sürdürmüştür. Günümüzde Kırgızlarda çıkış tarihi eski dinî inanışlarına dayanan gelenek, âdet, inançlar vardır. Gök cisimlerine, özellikle aya olan görüşleri, saygıları hayatlarında ayrı bir yere sahiptir. Aya karanlıktan kurtaran aydınlatıcı, yol gösterici ve hayat rehberi olarak bakarlar. Ayı görünce selam verir, dua ederler. Aydan hastalıkları için şifa ümit eder, dar günlerinde yardım ister, yalnız kaldıklarında sırrını paylaşırlar. Ayı işaret parmağıyla göstermez, şapkasız dışarı çıkmaz ve kötü sözler söylemezler. Bunun gibi yasaklanmış hareketler yapıldığında Kırgızların ifadesiyle *"*caman bolot*",* yani *kötü şeyler olacaktır.* Yasaklar ve başka ritüeller büyükler tarafından küçüklere öğretilmektedir (KK3).

Kırgızların ay ile ilgili inanışlarını tanıtmaya çalışırken, Kırgızların bu konudaki yazılı kaynaklarından yararlandığımız gibi, ayrıca bizzat yapmış olduğumuz alan araştırması[2] sonucu elde ettiğimiz tespitlerden de hareket edeceğiz. Bu tür çalışmalar sayesinde Kırgız halkının halk kültürünü daha iyi tanıma imkânı olacaktır.

2. Kırgızlarda Geleneksel Takvim Anlayışı

İnsanoğlunun takvim oluşturması ve kullanması, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Deniz vd., (2017: 207-2019), takvimi; toplumun önemli kabul ettiği olayları, kutlu anıları veya belirli dönemleri zaman denilen süreklilik içinde sistemli biçimde yerleştiren ve hatırlamayı kolaylaştıran bir yapı olarak tanımlar. İnsan, yaratıldığı andan itibaren doğayı ve gökyüzünü gözlemlemiş, karşılaştığı olayları inanç ve kültürel değerleri çerçevesinde yorumlayarak adlandırmıştır. Bu gözlemler sonucunda olayların döngüsel bir düzene sahip olduğunu fark etmiş ve bunu kayıt altına alarak halk takvimlerini geliştirmiştir.

Türklerin takvimi aktif olarak kullandıkları, Runik yazıtlardaki kayıtlarla anlaşılmaktadır. İsakov'a (2013: 165) göre Kül Tigin, Bilge Kağan ve Şine-Usu yazıtlarında on iki hayvanlı takvime dair bilgiler yer almakta; inek dışındaki tüm hayvan adları bu bağlamda geçmektedir. Yenisey Kırgız Runik yazıtlarında da bu takvimin kullanıldığı, özellikle vefat edenlerin yaşlarının net olarak belirtilmesinden anlaşılmaktadır. Bu durum, takvimin Kırgızlar arasında da yaygın biçimde kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Türklerin takvimi aktif şekilde kullandıklarının Runik yazılardan anlaşılabileceğini belirten İsakov, on iki hayvanlı takvimle ilgili Kül Tigin, Bilge Kağan, Şine-Usu Runik yazıtlarında bilgi verildiğini, tespit edilebildiği kadarıyla takvimdeki inek dışındaki bütün hayvanların yazıtlarda bu anlamda geçtiğini ifade eder. "Yenisey Kırgız runik yazıtlarında da Kırgızların bu takvimi kullandıkları görülür. Yenisey Runik yazıtlarının çoğunda vefat edenlerin yaşı net olarak bildirilmektedir. Bu da onların takvimi yaygın şekilde kullandıklarını göstermektedir." (2013: 165).

Eski Kırgızların takvimiyle ilgili ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastlanmaktadır; "Orada yaşayanlar yılbaşı için "Mao-shi", ay için "ay" tabirini kullanırlar. (İnsanlar) bahar, yaz, son bahar ve kışı ayırabilmek için her üç ayı bir mevsim yaparlar." (Cusaev vd., 2003: 43) Taşağıl, aynı

[2] 2024-2025 yıllarında Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması, anonim ve gönüllü katılımcılarla, kişisel hassas veriler toplanmadan yapılmıştır.

bilgiyi şu şekilde verir; "Yılbaşına Mao- shih (baş) ay derler ki, üç ay bir zaman dilimi (mevsim) oluşturur. 12 ay bir yıl olur. Söz gelimi bir yıla kaplan derler." (2004: 83). Bu tarihî veriler, günümüzde Kırgız halk kültüründe görülen mevsimsel döngüler, tarımsal faaliyetler ve dinî ritüellerin kökenlerinin anlaşılması açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Kırgızlar en eski devirlerden günümüze kadar yılı on iki aya ayırmaktadır. Kırgız ay adları şunlardır: **Calgan kuran, Çın kuran, Bugu, Kulca, Teke, Baş oona, Ayak oona, Toguzdun ayı, Cetinin ayı, Beştin ayı, Üçtün ayı, Birdin ayı.** Eskiden Kırgızlarda avcılık mesleğinin yaygın olması, ay isimlerine genellikle geyik adlarının verilmesine neden olmuştur. İsakov'un (2013: 163) tespitine göre, bu adlar arasında özellikle geyik türleri (kuran, bugu, kulca, teke, oona) ve sayısal ifadeler öne çıkmaktadır. Bu durum, Kırgızların doğal çevre ve avcılık kültürü ile takvim sistemleri arasındaki güçlü bağlantıyı ortaya koymaktadır.

Göçebe halklar tabiatı dikkatlice gözlemlemiştir ve hayvanların gebe kaldığı, süt emzirdiği vakitleri iyi bilmişlerdir. Bu sebepten gebe ve süt emziren dişi hayvanlara dokunmamışlardır. Yavru geyiklere veya onun annesi olan dişi geyiğe zarar vermenin kötü şeyler getireceğine veya o hayvanın avcı ve onun soyuna beddua edeceğine inanılırdı. Örneğin Kırgızlar mayıs ayına *Bugu,* temmuz ayına *Teke* ayı adını vermişlerdir. Zira bu aylarda bugu ve dişi tekeler yavrulamaktadırlar. Konargöçer Kırgızlar doğayı korumak istedikleri ve ona saygı duydukları için ay adlarına geyik adı vermişlerdir. Kırgızlar her aya önem vererek, yaylak ve kışlaklara göçmek gibi işlerini planlamıştır (KK1). Alan araştırması kapsamında görüşülen kaynak kişiden (KK1) derlenen bilgilere göre Kırgız Türkçesindeki ay adları ve bunların anlamları şöyledir:

Calgan kuran "Mart ayı": Kırgızlar karacanın (geyik türü) tekesine 'kuran' demişlerdir. Kuranlar genellikle tepelerde yaşar. Bu ayda havalar ısınmaya başlasa bile dağlarda karlar tamamen erimemiş olur. Karacaların dişi veya erkek olduğu bu zamanlarda tam olarak belli olmaz. Avcılar *telki*lere (karacanın dişisi) dokunmamak için kuranları arar. Fakat kendinden emin olamadıkları için bu aya *calgan kuran* "yalan kuran" adını vermişlerdir (KK1).

Çın kuran "Nisan ayı": Bu ayda karlar tamamen erir ve evcil hayvanlar dağlarda otlamaya başlar. Koyun, keçi, kısraklar yavrularını daha iyi doyurmaya başlar. Dişi karacalar (telki) da doğumlarını bu ayda yapar. Yabani hayvanların boynuzlarından artık dişi veya erkek olduğu anlaşılmaya başlar. Bu sebepten dolayı Kırgızlar bu aya çın kuran (gerçek kuran) adını vermiştir (KK1).

Bugu "Mayıs ayı": Bugular (erkek geyik) genellikle yüksek yerlerdeki çayır ve ormanlarda yaşar. Bu ayda havalar iyice ısınır ve göçebe halklar buguların yaşadıkları dağ eteklerine kadar gelir. Dişi geyik marallar da bu ayda doğumlarını yapar (KK1).

Kulca "Haziran ayı": Bu aylarda göçebe halklar kulcaların (arkar[3]ın erkeği) yaşadıkları yüksek dağlara kadar gelmiş olur. Akar sular çoğalır, her yer yemyeşil olur, baharın ilk kuzuları kesilmeye uygun hale gelir. Kırgızlar töl başı dedikleri, bu yılın ilk doğan, kuyruğu biraz büyümüş olan kuzularını keserler, akrabalar birbirlerini misafir ederler. Günümüzde bu tür kutlamaların adına *tülöö* adı verilir. Kulca ayının başlarında akrabalar toplanır, kurban keserler ve tülöö yaparlar. Tülöönün sonunda Yaradan'dan yağmur, bolluk, bereket dilerler (KK1).

Teke "Temmuz ayı": Kırgızlar dağdaki erkek keçilere teke adını vermiştir. Tekeler, diğer geyik ve keçi türlerine göre daha yüksek dağlarda yaşar. Konargöçer halklar yazın bu aylarında tekelerin yurtlarına kadar varmışlardır (KK1).

Baş oona "Ağustos ayı": Kırgızlar *ceyren*in erkeğine *oona* demişlerdir. Bu ayda yüksek dağlardaki havalar soğumaya başlar. İnsanlar hayvanlarıyla yükseklerden ceyrenlerin yaşadıkları dağlara yavaş yavaş inmeye başlar. Baş oona ayında, *kuut*[4] vaktinde oonalar yerinde duramamaya, dağlarda daha çok gezmeye başlar (KK1).

[3] Arkar: Yabani dişi koyun.

[4] Kuut: Kırgızcada hayvanların üreme dönemindeki cinsel birleşmesini (çiftleşme eylemi) ifade eden bir kelimedir.

Ayak oona "Eylül ayı": Bu ayda Kırgızlar yaylaklardan kışlaklara inmeye başlar. İnsanlar da hayvanlar da kış için hazırlanmaya başlar. Bu zamanlarda ceyrenlerin çiftleşme dönemi başladığı için grup halinde gezdikleri görülür (KK1).

Toguzdun ayı "Ekim ayı": Bu ayda Kırgızlar dağlardan kışlaklara iner. Hayvanları sayarlar ve sayısına göre vergi öderler. Vergileri toguzdap (dokuz türden) ödedikleri için bu aya toguzdun ayı demişlerdir. Lakin vergi öderken dokuzun sadece ikisini vermişlerdir. Bazı bilim adamlarına göre, bu ayda hayvanlar semizlenir, düğünler başlar. Düğünlerde erkek tarafı başlık parasını dokuz tür hayvandan verdiği için bu ayın adı dokuzun ayı olmuştur (KK1).

Cetinin ayı "Kasım ayı": Eski zamanlarda konargöçerlerden vergiler hayvan olarak alınmıştır. Vergi toplayanlar kış ayına az bir zaman kaldığında vergileri tamamen almamıştır. Çünkü onca hayvana yem ve ot bulup, bakmak zor olmuştur. Bu nedenle yedinin ikisini vergi olarak almıştır (KK1).

Beştin ayı "Aralık ayı": Bu ayın 21'inde yılın en uzun gecesi, en kısa günü olur. Bu ayda kar yağmaya başlar ve insanlar hayvanlarına yaz boyunca iyi korunan ağıllarda bakar. Hayvan vergisi olarak beşin ikisini öderler. Ayın son 10 gününde 41 güne kadar devam eden *çilde* (kışın en soğuk günleri) gelir (KK1).

Üçtün ayı "Ocak ayı": Bu ay, genellikle hayvancılık yapan Kırgızlar için en zor geçen aydır. Kar çok yağar ve çok soğuk olur. Vergilerin kalan ikisi bu ayda verilir. Kırgızlar kışı soğukluğuna göre üçe ayırmıştır: *Temir ayaz* "demir ayaz", üçtün ayının en soğuk günleri; *Müyüz ayaz* "boynuz ayaz", birdin ayı (Şubat)'nın orta derecedeki soğuk günleri; *Kiyiz ayaz* "keçi yünü ayazı", sabah ve akşam soğuk olan Şubat ayının sonları (KK1).

Birdin ayı "Şubat ayı": Kırgızlar için ocaktan sonraki zor ay. Bu ayda verginin kalan ikisi de verilir. Bu ayın başında kar çok olur, ayın sonuna doğru karlar yavaş yavaş erimeye, tabiat uyanmaya başlar. *"Ölbögön canga caz da keler…"* (Ölmemiş cana bahar da gelecektir…) umuduyla herkes baharı dört gözle bekler (KK1).

Bu adlandırmalar, Kırgız halkının doğa takvimiyle kurduğu derin bağın açık bir göstergesidir. Ay isimlerinin büyük ölçüde hayvan adlarından (kuran, bugu, kulca, teke, oona) ve sayılardan (toguz, ceti, beş, üç, bir) türemesi, zaman ölçme sisteminin hem ekonomik hem de kültürel kodları yansıttığını ortaya koymaktadır. Hayvan türlerinin seçimi, göçebe yaşamda avcılık ve hayvancılığın belirleyici rolünü; sayı adlarının kullanımı ise eski vergi düzeni ve toplumsal organizasyon biçimlerini yansıtır. Mevsimsel gözlemlere dayalı bu takvim, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin planlanmasında bir rehber işlevi görmüş; aynı zamanda toplumsal hafızanın kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir araç olmuştur. Dolayısıyla Kırgız ay adları yalnızca bir zamanlama sistemi değil, aynı zamanda halkın ekolojik bilgeliğini, üretim biçimlerini ve kültürel kimliğini koruyan bir sözlü tarih mirasıdır.

"Kırgızlar sadece kendi takvimlerini kullanmayıp komşularının kullandıkları takvimlere de ilgi göstermişlerdir. "863 yılının ağustos ayında Kırgızlar, Ho-i-nan-chih (Alp İnanç) adlı bir devlet adamlarını Çin'e göndererek dediler ki; "Çin'i gezmek ve Çin takvimini öğrenmek isteriz." (Taşağıl, 2004: 81). Kırgızların hem kendi zaman ölçme sistemlerine hem de komşu kültürlerin takvimlerine ilgi duymuşlardır. Bu bağlamda, Kırgızların geleneksel zaman hesaplama yöntemleri de dikkat çekicidir.

Kırgızlar için 29-30 gün- 1 ay, 12 ay- 1 yıl, 12 yıl- 1 *müçölüü* yıl olmuştur. Müçölüü yılda insanlar müçölüü yaşına gelmiş olur. Örneğin, yaşlar 12-13, 24-25, 36-37, 48-49, 60-61… şeklinde olur ve 12 ay boyunca kırmızı giysiler giymeye, sadaka vermeye çalışılır. 12 yılda da bir takvim yenilemişlerdir. Bu takvime de *cıl sürüü* denmektedir. 12 farklı hayvanın adını taşıyan bu 12 yılın KK1'e göre her birinin kendi özellikleri vardır:

Çıçkan "Sıçan": Orta yağışlı olan bu yıllarda kışlar zor geçer. Sene boyunca karışıklıklar olur. Bu senede doğanlar ise yalancı, bilgin ya da acımasız olabilir.

Uy "İnek": Bu yılda soğuk ve uzun geçen kışların yanında savaşların çoğaldığına inanılır. Bu yılın çocukları ise cahil, kederli ve ileri görüşlü olabilir.

Colbors "Pars": Bu yılda kavgalar artar. Denizcilerin gemilerinin batacağına ve yemişlerin az olacağına inanılır. Bu yılın çocuklarının akıllı, bilgili ve yiğit olacağına inanılır.

Koyon "Tavşan": Adalette ve nimette bolluk olacağına inanılan bu yılda barışın uzun sürmesi beklenir. Bu yılın çocuklarının ise geveze, çalışkan ve düşünceli olması beklenir.

Balık, Uluu "Balık, ejder, timsah": Bu yılda bolluk olduğuna inanılır, çok yağmur yağması beklenir. Fitne ve savaşın çok olacağına inanılan bu yılda doğan çocuklar kötü huylu, ahlaksız ve utanmaz olabilir.

Cılan "Yılan": Kıtlık ve kuraklık olması beklenen bu yılın çocukları kinci, sakin ve hileci olabilir.

Cılkı "At": Bu yılda fesat ve fitnenin artacağına inanılır ve zorlu bir yıl olması beklenir. Bu yılın çocuklarının ise mert ve akıllı olması beklenir.

Koy "Koyun": Bolluk ve bereket beklenen bu yılda insanların hayırlı işlere başlayacağına inanılır.

Maymıl "Maymun": Zulüm dolu olacağına inanılan bu yılda zorlukların artması ve afetlerin olması beklenir. Bu yılın çocukları ise faydasız, yalancı ve kötü huylu olabilir.

Took "Tavuk": Hamile kadınlara kötülük geleceğine inanılan bu yılda ürünlerin bol olması beklenir.

İt "Köpek": Kargaşaların artması beklenen bu yılda ölümlerin çoğalacağına inanılır.

Doñuz "Domuz": Hırsızlıkların ve hastalıkların artması beklenen bu yılda doğan çocukların kahraman, ahlaklı ve bilgili olacağı düşünülür.

On İki Hayvanlı takvime Çabuk ve Eren, bazı kaynaklarda *Çin Takvimi*, bazı kaynaklarda *Türk Takvimi* adını verdiklerini yazarlar (2022: 331). Kırgızların da bu takvimi çok eskiden beri kullandıklarını belirten Günay, Yenisey Kırgız Runik yazıtlarında da Kırgızların bu takvimi kullandıklarını ifade eder (2006:259). İsakov, Yenisey Runik yazıtlarının çoğunda vefat edenlerin yaşının tam olarak bildirildiğini belirterek bunun onların bu takvimi yaygın şekilde kullandığı anlamına geldiği görüşündedir (2013: 165). Hatta Vladimir Barthold'un "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler" (2006: 8) ve Belek Soltonoev'in "Kırgızdar" kitabındaki "Kırgızca cıl esebi" başlığıyla verdiği bilgilerde On İki Hayvanlı Türk takviminin Kırgızlar tarafından icat edildiği yazılmaktadır (1993: 585-590). Sayakbay Karalaev'in varyantındaki "Manas" destanının devamı olan "Semetey" destanında, On İki Hayvanlı Kırgız takviminden şu şekilde bahsedilmektedir:

Cıl esebin alayın,	Yıl hesabını alayım,
Emi cıldı katka salayın,	Şimdi yılı mektuba salayım.
Al ele çıçkan, al ele uy,	O sadece sıçan, o sadece inek,
Al ele cılkı, a da bars.	O sadece at, o ise pars,
Al ele koyon, al cılan,	O sadece tavşan, o yılan,
Al ele took, al uluu,	O sadece tavuk, o ejderha,
Al ele meçin, al da koy,	O sadece maymun, o ise koyun,
Al ele doñuz, al ele it,	O sadece domuz, o sadece köpek,
Ayköldön kalgan kulunum,	Kahramandan kalan yavrum,
Ölböy cürsö Semetey	Eğer Semetey ölmezse,

Bıyıl on ekige tolgon kez. (2013: 230) Bu yıl yaşı on ikiye dolmuştu.

Kırgızlarda bazı ay adları doğadaki olaylar, hayvanların doğumu, mevsimdeki değişikliklere göre de adlandırılır. Örneğin:

"*Bugu, maral ooz çaykaar kez*", yani geyiğin erkeği ve dişisinin ağzını su ile yıkadığı vakit. Kırgızlarda bu söz Ağustos'un sonu, Eylül'ün başında dağlara ilk karın yağdığı zamanı anlatmak için söylenir (KK1).

"*Toktu toybos, çömüç kurgabas maal*", (Koyunun doymadığı kepçenin kurumadığı vakit) Kırgızlarda bu söz 2 yaşındaki koyunun doymadığı, kepçenin kurumadığı zaman şeklinde ilk karın yağdığı, ay ile güneşin denk geldiği vakitleri ifade etmektedir (KK1).

"Kazık cagar ay", (Çapanın yakılacağı ay) kar eriyip, toprağın yumuşadığı, yağmurun yağmaya başladığı vakitler (KK1).

Dünyadaki hayatın var oluşunda, mevsimlerin ve hava durumunun değişiminde, ayın büyük bir etkisi olduğu bilim adamları tarafından kanıtlanmış bir konudur. Ay, Dünya'ya yaklaşan meteor taşlarını ve büyük göktaşlarını kendisine doğru çektiğinden dolayı Dünya'nın koruyucu kalkanı da diyebiliriz. Ayın çekim gücü olmasaydı yağmur gibi yağan taşları da görebilirdik. Bu sebeple ayın üzerinde çukurları çoktur. Çukurlar yerden bakınca bir resim gibi de görünebilir. Ayın çekim gücü özelliği Dünya'daki kara kıtalarının su altında kalmasını da engeller. Kırgızlar ayın bu özelliklerini hissederek kendilerince çok çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır.

Kırgız halkı çok eski zamanlardan beri aya bakarak günlük, haftalık, aylık ve yıllık hava durumunu tahmin etmişlerdir. Eğer ay, ters olursa yağmurlu ay olacak, dikey olarak görünürse kurak bir ay olacak diye yorumlamışlardır (KK2). Ayın yanında yıldızın görünmesine *"ay togoşuusu"* demişlerdir. Ay tutulduğunda *"musulmandın padışası ketet*" (Müslüman padişahı gidecek), güneş tutulduğunda *"kaapırdın padışası ketet" (*kafirin padişahı gidecek) diye kendi hayat tecrübelerine dayanarak, türlü olaylara karşı ileriye yönelik yorumlarını bildirmişlerdir (KK3).

Bayrak İşcanoğlu'nun (2023: 31) çalışmasında belirtildiği üzere, Kırgız halk takvimi ve takvimsel uygulamalar tabiat merkezli olup, temelinde Eski Türk inançlarından Yer-Su inancı bulunmaktadır. Anadolu'da görülen "saya gezme, yağmur duası, koç katımı" gibi ritüellerde olduğu gibi, Kırgız halkının da mevsimsel döngülere dayalı uygulamalarında konargöçer yaşam tarzı ve Eski Türk inançlarının izleri görülmektedir. Kırgızlar bu uygulamalar aracılığıyla, kışa sağ salim girmeyi ve kıştan sağlıkla çıkmayı, bahar ve yaz mevsimlerini bolluk ve bereket içinde geçirmeyi dilemektedir

3. Gök Cismi Olarak Ay

3.1. Halk İnanışları, Ritüel ve Kutlamalar

Polat ve Esen (2016: 29), Kırgız Türklerinin gündelik yaşamında eski dinî inanışlarla İslam'ın etkilerinin iç içe geçtiğini ve muhafazakâr karakterleri dolayısıyla bu iki geleneği harmanlayarak günümüze kadar yaşattıklarını belirtmektedir. Yazarlar, halk inanışlarının oluşumunda Kırgızların yüzyıllara dayanan tecrübelerinin önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Bu tecrübeler, bazı davranışların sonucunun olumsuz olabileceği kanaatini güçlendirerek, bu davranışların yasaklanmasına ve zamanla halk inançlarına dönüşmesine neden olmuştur. Örneğin, Kırgızlar "bu inanışlara aykırı hareket edildiğinde "Caman bolot" (kötü olur)" diyerek bu geleneklere bağlılıklarını vurgulamaktadırlar.

Kırgızlar, ayın şifalı gücüne, doğru zamanda doğru ritüeller yapıldığında hastalıkların iyileşeceğine inanmışlardır. Bazen de yapılan yanlış hareketlerin onları hasta edeceğine, Kırgızların deyimiyle *"duşman kötörülöt"* yani düşmanın savaş açacağına, kötü şeyler olacağına,

hatta insanı ölüme kadar götürebileceğine inanmışlardır. Bu nedenle özellikle çocuklara kendi hayat kurallarını öğretmişlerdir. Kırgız halk kültüründe ay ile ilgili bazı tabular şunlardır:

Aktı (süt, ayran cana başka) ayga alıp çıkpayt. Sebebi maldın celini ooruyt (KK1).

"Beyazı (süt, yoğurt vb.) aya gösterme. Çünkü hayvanların memeleri ağrır."

Ay tiygen cerge catpaş kerek. Bir cerin sezgenip ooruyt (KK1).

"Ay ışığının değdiği yere yatmamak gerek. Hastalanırsın."

Aydın nuru çıkkan kezde bulaktagı suuga barbayt (KK1).

"Ayın nuru çıktığı vakit pınardaki suya gidilmez."

Aydı söömöyün menen körsötpö. Ayga karap caman söz aytpa (KK1).

"Ayı işaret parmağınla gösterme. Aya bakarak kötü söz söyleme."

Ay tolgon kezde aydı karap uktaba (KK1).

"Dolunaya bakarak uyuma."

Aydı karap zaara uşatpa (KK1).

"Aya bakarak çişini yapma."

Aydın carıgına cılañ baş çıkpa (KK1).

"Ayın ışığına şapkasız çıkma."

Ay çıkkanda eşikke kir suu tökpö (KK1).

"Ay çıktığı vakit dışarıya kirli su dökme."

Ay cañırganda ürön seppe. Tüşümüñ berekelüü bolboyt (KK2).

"Ay yenilendiğinde tohum ekme. Hasatın bereketli olmaz."

Yukarıda bahsedildiği gibi ayın yenilendiği vakitlerde buğday, arpaların ekilmesi iyi kabul edilmemişti. Eskiden Kırgızlarda *cayçılık*[5] hüneri bulunurdu. Cayçılar hava durumunu değiştirerek, hasatın verimli geçmesini sağlayabilmişlerdir. Onlar dilediğinde yağmur yağdırabilecek veya karın yağmasını durdurabilecek hünere sahip olmuşlardır (KK2).

Yeni ay doğumunda Kırgızlar aya bakarak Tanrıdan kendisi, ailesi ve milleti için iyi dileklerde bulunur. Ayın iyi geçmesini diler ve 3 kere tazim ederek (rükû şeklinde öne doğru eğilerek) saygı gösterme ritüeline son verir. Ayı görünce söylenilen dileklerin bazıları şunlardır:

Aydı körüü	**Ayı görmek**
Ay kördüm, aman kördüm,	Ayı gördüm, esen gördüm,
Eski aydı esirkebeyin,	Eski aya kibirlenmeyeyim,
Cañı aydı catırkabayın,	Yeni ayı yabancı görmeyeyim,
Aydan aman,	Aydan sağ,
Cıldan esen çıgalı	Yıldan esen çıkalım,
Koldoy kör, Ay Teñri!	Kolla(koru) bizi Ay Tanrı!
Ay ene!	Ay ana!

* * *

[5] Cayçı: Hava durumunu değiştirebilen kimse.

Ay kördüm, aman kördüm,	Ayı gördüm, esen gördüm,
Eli curtka tınççılık,	Ülkeme huzur,
Üy bülöömö barçılık,	Aileme zenginlik,
Tokçuluk cana molçuluk,	Bolluk ve bereket,
Baştı bütün,	Başı sağ,
Boordu esen kıl,	Ak ciğeri esen kıl,
Aydan aman,	Aydan sağ,
Cıldan esen çıgalı.	Yıldan esen çıkalım,
Oomiyin! (KK1)	Âmin!
* * *	
Ay kördüm, aman kördüm,	Ayı gördüm, esen gördüm,
Aydın munarınan,	Ayın kapalı havasından,
Cerdin kuçagınan	Yerin kucağından,
Cegilik dan,	Yenecek tahıl,
Bir kıştık saman kördüm.	Bir kışlık saman gördüm.
Cesirge – cemiş,	Dul kadına meyve,
Cetimge – ceñiş,	Yetim çocuğa zafer,
Cöögö uloo,	Yaya devamlılık,
Calkoogo meenet,	Tembele emek,
Calgızga ermek,	Yalnıza eğlence,
İştermenga – kut,	Çalışkana – kut,
Sarañga – cut,	Cimriye – kıtlık,
Uşakçıga – uu,	Dedikoducuya – zehir,
Ak niyetke - tuu	İyi niyetliye – bayrak,
Barıga kayıl zaman kördüm.	Her şeye razı zaman gördüm.
Aydan aman,	Aydan sağ,
Cıldan esen bololu.	Yıldan esen olalım.
Kelerki uşul küngöçö,	Gelecek bugüne kadar
Ösüp-önüp tololu.	Gelişelim, büyüyelim.
Bakılga – tar,	Bakalı[6] – az,
Bakırga – bay ay bol,	Bakıra (bakır paraya)-dolu ay ol!
Oomiyin, Alloohu akpar!	Âmin, Allahu Ekber!

(Cusupov ve Ömüraliev, 2003: 12-13)

[6] Bakal: Mısırın yaprak ve sapı.

Yeni ay doğumunda edilen dualar genellikle bu şekilde olur. Ay tekrar dolunaya dönüştüğünde de Kırgızların deyimiyle batalar(dualar) söylenir:

Ay tolgondo aytılgan kaloo tilek	**Dolunaya söylenilen dilekler**
Tolgon ay kördüm	Dolunay gördüm
Ak kar başkan too kördüm	Beyaz karla kaplı dağ gördüm,
Abası salkın cer kördüm	Havası serin yer gördüm.
Tolgon ay kördüm	Dolunay gördüm
Sızıp uçkan kuş kördüm	Hızlı uçan kuş gördüm,
Keremettüü cer kördüm	Muhteşem yerler gördüm.
Tolgon ay kördüm	Dolunay gördüm
Betegelüü bel kördüm	Betegeli[7] bel gördüm,
Örüş tolo mal kördüm	Tepe dolu hayvan gördüm.
Tolgon ay kördüm	Dolunay gördüm
Özön tolo suu kördüm	Nehir dolu su gördüm,
Öröön tolo gül kördüm	Vadi dolu çiçek gördüm.
Tolgon ay kördüm	Dolunay gördüm
Mömö cemiş mol kördüm	Meyve sebze bol gördüm,
Talaa tolo dan kördüm	Tarla dolu tahıl gördüm.
Tolgon ay kördüm	Dolunay gördüm
Kut ornogon el kördüm	Kutlu millet gördüm,
Bakıt kongon üy kördüm	Mutlu ev gördüm.
Ay toldu, ay toldu,	Ay doldu, ay doldu
Koroomo menin mal toldu	Ağılım hayvana doldu,
Kampama menin dan toldu	Depom tahıla doldu.
Ay toldu, ay toldu,	Ay doldu, ay doldu
Dastorkongo aş toldu	Sofraya aş doldu,
Üyümö menin el kondu	Evime konuk geldi.
Ay toldu, ay toldu,	Ay doldu, ay doldu
Kapçıgıma pul toldu	Cüzdanıma para doldu,
Baskan colum tüz boldu	Yürüdüğüm yol düz oldu.
Ay toldu, ay toldu, ay toldu,	Ay doldu, ay doldu, ay toldu
Bereke, baylık, ırıskı toldu!	Bereket, zenginlik, rızk doldu!
Üyümö menin kut kondu!	Evime kut geldi!
Ay toldu, ay toldu,	Ay doldu, ay doldu
Cürögümö kubanıç toldu	Kalbime kıvanç doldu,

[7] Betege: Koyun ve atların yediği, küçük yapraklı yabani ot.

Can düynömö bakıt kondu	Ruhuma mutluluk geldi!
Iraazımın, ıraazımın Caratkan!	Razıyım, razıyım Yaradan!
Tokçuluk, molçuluk, tınçtık bolsun,	Tokluk, bolluk, huzur olsun,
Intımak bolup, ırıskı tolup,	Birlik olup, rızk dolup,
Ceribizge, elibizge kut konsun!	Yurdumuza, halkımıza kut gelsin!
Bolsun, bolsun, bolsun! (KK2)	Olsun, olsun, olsun!

Kırgızların ay ile ilgili aynı zamanda geleneksel ve eski dinî inançlarla da ilişkilidir. Ayın evreleri, tarım takvimini belirlemede önemli bir rol oynar; bu nedenle çiftçiler için ayın durumuna göre ekim ve hasat zamanları belirlenir. Hilal ve dolunay gibi ayın farklı evreleri, sadece doğal olaylar olarak değil, aynı zamanda sosyal ve ritüel anlamlar taşıyan semboller olarak da değerlendirilir. Bu evreler, halk arasında yeni başlangıçların, bolluk ve bereketin simgesi olarak kabul edilir ve çeşitli dualar, kutlamalarla desteklenir. Böylece ayın döngüsü, Kırgızların doğa ile uyum içinde yaşamalarına ve toplumsal düzenin sürekliliğine hizmet eden kültürel bir araç işlevi görür.

Kırgızlarda ay ile ilgili birçok ritüel vardır. Örneğin, Kırgız boyları baharın gelişiyle beraber toplanır, kutlamalar yaparlar. Tülöö kutlamasında kurbanlar kesilir, en çok da yağmur ve ayın, yılın kendilerine iyilikler getirmesini dilerler. Zenginler yoksullara yardım eder, açların karınları doyurulur, sadece Tanrının seveceği şeyleri yapmaya çalışırlar ve ona dileklerini tülöö'de iletirler. Tülöö, bir başka deyimle Tanrı ile irtibata geçmek demektir. İslamiyet'ten önceki Kırgızların dinî inançlarından kalma bir kutlama olsa bile kurban kesme ve dua etmenin İslam dininin etkisinden dolayı eklendiğini düşünmekteyiz. Arzu Kiyat'a (2024: 55) göre, tülöö kavramının iki anlamı bulunmaktadır. Daha geniş perspektiften bakıldığında, tülöö; iyi niyet ve dileklerin ifadesi olarak görülmekte, aynı zamanda kazadan, beladan ve hastalıktan korunmak amacıyla ata-babaların ruhu, keramet sahibi kişiler ve Allah yolunda olanlar için kesilen kurbanı ifade etmektedir. Öte yandan, dar anlamıyla tülöö; yüksek yerlerden düşme, araba kazası, ciddi hastalık sonrası iyileşme, ağır ameliyat geçirme, zor işlerin tamamlanması veya büyük afet ve kazalar sonrasında verilen bir kurban türü olarak değerlendirilmektedir.

Bu değerlendirmeler, tülöönün Kırgız kültüründeki hem manevi hem de sosyal işlevlerini ortaya koymakta ve toplumsal dayanışma ile bireysel iyileşme süreçlerinde önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Tülöö kutlamasında edilen dualar genelde şu şekildedir:

Oo kalayık, kalıñ curt,	Ey millet,
Camgır menen cer kögöröt,	Yağmur ile yer yeşerir,
Bata menen el kögöröt.	Dua ile millet yeşerir.
Aydan aman, cıldan esen bololu.	Aydan sağ, yıldan esen olalım.
Oomiyin! (KK2)	Âmin!

Akmataliyev vd., (2003: 130) Kırgızistan'ın bazı bölgelerinde bu kutlamayı "Cer-Suu tayuu" olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Yer-su inancına göre, bu bayram genellikle bahar ve sonbahar mevsimlerinde gerçekleştirilen bir kurban törenidir. Törende koyun veya keçi kurban edilip dualar edildikten sonra kurban eti topluca yenmektedir. Ayrıca güneş ve ay tutulmaları, salgın hastalıklar veya depremler gibi olağanüstü durumlarda bu tören tekrarlanmaktadır.

Kırgızların ay ile ilgili bir başka kutlaması Nooruz'dur (Nevruz). Kırgızların takvim anlayışı ve ay kavramı, sadece zaman ölçümünden ibaret olmayıp aynı zamanda doğa ile uyumlu yaşama dair ritüel ve inançları da kapsar. Bu bağlamda, baharın gelişi ve yılın başlangıcı olarak

kabul edilen Nevruz Bayramı, Kırgız kültüründe takvimsellik ve zamanın döngüselliğiyle yakından ilişkilidir. Halk efsaneleri ve ay inançlarıyla iç içe geçmiş bu bayram, takvimsel zamanın kültürel ve sosyal bir biçimde yaşanmasının önemli bir göstergesidir.

Kırgızlar Nevruz Bayramı'nı aya bakarak anlamışlardır ve ona göre hazırlıklara başlamışlardır (KK3, 2024). Nevruzda millî kıyafetler giyilir, halk şarkıları, bazen de koşuklar söylenir, dualar edilir. Bu ayda gece ile gün denk olur ve doğa canlanır, tabiat uyanır. Bu nedenle Kırgızlar bu günü yılbaşı olarak kutlamışlardır. Tanrıdan yeni yılın iyi geçmesini, bolluk, bereket, sağlık ve mutluluk dilerler. Geleneksel yemekler sümölök, köcö yapılır.

Nevruzda edilen dualar genelde bu şekildedir:

Nooruz aytımı	**Nevruz duası**
Alas, alas,	Alas, alas!
Ar baleeden kalas!	Her beladan kalas! (Uzak)
Cañı cıl keldi,	Yeni yıl geldi,
Eski cıl ketti.	Eski yıl gitti.
Cañı kündü Teñir berdi,	Yeni günü Tanrı verdi,
Cakşılıktı keñir berdi.	İyiliği bol verdi.
Koroobuz malga tolsun,	Ağılımız hayvana dolsun,
Oroobuz danga tolsun.	Depomuz tahıla dolsun.
Cañı cıl calga,	Yeni yıl koru,
Eski cıl koldo	Eski yıl kolla.
İşibiz alga	İşimiz ileri (olsun).
Alas, alas!	Alas, alas!
Ar baleeden kalas! (Cusupov ve Ömüraliev, 2003: 9)	Her beladan kalas!

3.2. "Ay" İle İlgili Efsaneler

Kırgızlarda ay ile ilgili pek çok efsane, masal, inanış vardır. Efsanelerin birçoğunda aydaki güzel ve yetim kızdan bahsedilir. Ay büyüyünce içindeki kız da büyür, ay küçülünce içindeki kız da küçülür ve aydaki kız bizi seyreder, bizi duyar diye inanırlar. Aydaki kız güzel olduğu için ay da güzel sayılmıştır (KK4).

Kırgız halk kültüründe ay kavramı, yalnızca doğal bir zaman ölçüsü değil, aynı zamanda zengin bir mitolojik ve sembolik anlam taşımaktadır. Bu bağlamda, halk arasında anlatılan birçok efsane, ayın insanlar için manevi bir varlık olarak algılandığını göstermektedir. Aşağıda, Narın bölgesinde kaynak kişiden derlenen "Aydaki Kız" efsanesi, bu anlayışın somut bir örneği olarak sunulmaktadır.

Aydaki Kız Efsanesi

Bir zamanlar, anne ve babasını erkenden kaybetmiş bir yetim kız yaşarmış. Yetim kızın elinde sadece bir deve ve boto[8] vardır. Aç kalınca o iki hayvanı da satmaya mecbur kalır. Elinde hiçbir şeyi kalmadığında uzaktan akrabası aklına gelir. Sorup soruşturduğunda herkes tarafından bilinen çok zengin biri olduğunu duyar ve yardım istemek için yola koyulur.

Zengin akrabası ve eşi kıza merhamet edip sahip çıkacağına onu evlerine hizmetçi olarak kabul ederler. Yengesi kıza hiç acımadan ağır işler yaptırır, bazen de döver. Yetim kız her işi

[8] Boto: Kırgız Türkçesinde deve yavrusu anlamına gelir

elinden geldiği kadar güzel yapmaya, onlara kendini sevdirmeye çalışır. Buna rağmen yengesinin gözüne giremez. Anne ve babasını, onların merhametini, eski güzel günlerini hatırlayarak her gün geceleri su başında ağlar. Derdini suya ve yalnızca aya anlatır.

Her zamanki gibi akşam vaktinde yetim kız eline iki büyük kovayı alıp su almaya gider. Suyun buz tuttuğunu görünce buzu kırarak içinden suyu alır ve bakana[9] asarak eve doğru yürür. Soğuktan ayakları zor adım atar ve buzlu yola gelince ayakları kayıp yere düşer. Suyu döküşüne, ayaklarının ağrımasına ve susuz eve giderse yengesinden azar işiteceğine üzülerek ağlamaya başlar. Etrafta kızın derdini dinleyecek etrafında kimse yoktur. Sadece gökyüzünde dolunay vardır. Sırdaşı ayı görünce kız daha çok ağlamaya başlar ve derdini anlatır: "Babam ve anam vefat ettiğinden beri kimseden iyi söz işitmedim. Derdimi senden başka dinleyecek kimsem yok. Kimse beni sevmez, bana acımaz. Bu dünyada ben çok fazla ve gereksiz oldum. Beni de kendi yanına al, beni bu dertten kurtar...". Kızın derdini dinleyen ay gökyüzünden inerek kızın yanına gelir. Kızın güzelliğini görünce ay hayran kalır ve ona âşık olur. Onu bağrına basarak göğe yükselir. Kızı bu dünyanın dertlerinden, kötülüklerinden kurtarır. O günden bugüne ay, kızı bağrına basarmış. Kıskandığı için bazen kızı göstermek istemezmiş (KK4).

Bu sebeple Kırgızlar, ayın onları dinleyeceğine, sıkıntılı ve dertli günlerinde koruyacağına inanırlar ve onu gördüklerinde selam verir, tazim ederler. Saygılarını bildirir ve iyi dileklerde bulunurlar.

3.3. Kırgız Söz Varlığında Ay

Kırgız söz varlığında ay, sadece bir doğa unsuru değil, aynı zamanda derin anlamlar taşıyan bir semboldür. Kırgız atasözleri, deyimleri ve bilmeceleri, toplumun kültürel değerlerini yansıtır. Ay, Kırgız halkı için önemli bir unsurdur ve günlük yaşamda sıkça yer alır.

3.3.1. Kırgız Atasözlerinde Ay

Kırgız kültürü, zengin bir sözlü gelenekle doludur ve atasözleri bu geleneğin en önemli parçalarından biridir. Atasözleri, toplumun yaşam felsefesini, değerlerini ve deneyimlerini yansıtır. Bu bağlamda, "ay" kelimesi de birçok Kırgız atasözünde önemli bir yere sahiptir ve sıkça kullanılmaktadır. Aşağıda Çelik Şavk'ın derlediği Kırgız atasözlerinden "ay" kelimesini içeren örnekler sunulmuştur.

Arstan ayga çabam (minem) dep, belin mert kılıptır. "Aslan aya koşacağım (bineceğim) deyip, belini burkmuş." (2002: 25).

Ay talaadan atkan ok, acalduuga colugat. "Çölden atılan ok, eceli gelmişe rastlar." - Kırk yıl kıran olmuş, eceli gelen ölmüş (2002: 39).

Ay tolgonun bilbeyt, cigit bolgonun bilbeyt. "Ay dolun olduğunu bilmez, genç olgunlaştığını (erkek olduğunu) bilmez." (2002: 39).

Ay, ayga koşulat, Kün, küngö koşulat. "Ay, ay ile birleşir, güneş, güneş ile birleşir." (2002: 39).

Ay, kün menen cakşı, Er, el menen cakşı. "Ay, güneş ile güzel, yiğit, halk ile güzel." (2002: 39).

Aydı etek menen kalkalay aluçubu? "Ay, etekle örtülebilir mi hiç?" -Güneş balçıkla sıvanmaz (2002: 40).

Aydın carımı carık, carımı karañgı, Aydın on beşi carık, on beşi karañgı. "Ayın yarısı aydınlık, yarısı karanlık, Ayın on beşi aydınlık, on beşi karanlık." - Ayın on beşi karanlık olsa, on beşi aydınlık olur (2002: 40).

[9] Bakan: İki tarafına su kovası asılan, insanların omuzuna takarak taşıdığı uzun ağaç.

Ayı oñunan tuuganga, acayıp kubanıç colugat. "Ayı uygun (şanslı) olarak doğana, ender kıvanç (mutluluk) rastlar." (2002: 41).

Aylardı aylandırgan, cıldardı da cıldırat. "Ayları döndüren, yılları da yerinden oynatır." (2002: 42).

Buluttun kadırı cok, ay canında, Kedeydin kadırı cok, bay canında. "Bulutun kıymeti (hükmü) yok, ay yanında, Yoksulun kıymeti yok, zengin yanında." (2002: 79).

Ay karagan tekedey, kütkön caman akıyıp. "Öküzün trene baktığı gibi." (İbraimov, t.y[10]., s.7).

Ay dese arkı cok, kün dese körkü cok. "Ay derse arı yok, güneş derse güzeli yok." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay çırayluu, bal sözdüü – akılman adam elesi. "Ay gibi güzel, bal dilli zeki insana benzer." (İbraimov, t.y., s.7).

Ayday çırayıñdı, ittey kıyalıñ buzat. "Ay gibi güzelliğini, it gibi karakterin bozar." (İbraimov, t.y., s.7).

Aydın carıgında cürgönçö, kündün kölökösündö cür. "Ayın ışığında gezmektense, güneşin gölgesinde gez." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay, kün – baarıga teñ. "Ay, güneş herkese eşittir." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay – çıgışınan, adam – cürüşünön bilinet. "Ay çıkışından, insan yürüyüşünden bilinir." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay başı dumanadan ümüt kılat. "Ay başı dervişten ümit eder." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay carıkta – koyon arık. "Ay ışığında tavşan zayıf." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay cür, aman cür. "Ay yürü, esen ol." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay karagan açkadan ölöt, kün karagan küröörün alat. "Aya bakan açlıktan ölür, güne bakan kürediğini alır." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay kataalı ayda caayt, kün kataalı kündö caayt. "Ayın zor olanı her ay yağar, günün zor olanı her gün yağar." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay menen kün – asmandın körkü. "Ay ile güneş gökyüzünün güzelliği." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay on beşinde kayda barar deysiñ? "Ay on beşinde ne yapacak dersin?" (İbraimov, t.y., s.7).

Ay tegerek, sabı cok, atakemdin tabı cok. Kün tegerek, sabı cok, küyöörümdün tabı cok. (İbraimov, t.y., s.7).

"Ay yuvarlak, sapı yok, babacığımın hali yok. Güneş yuvarlak, sapı yok, refakatçimin hali yok." (İbraimov, t.y., s.7).

Ay tündö kerek, akıl kündö kerek. "Ay geceleyin lazım, akıl her gün lazım." (İbraimov, t.y., s.7).

Ar kimdiki özünö, ay körünöt közünö. "Herkesinki kendine, ay (gibi) görünür gözüne (herkesinki kendi gözüne ay gibi görünür)." (İbraimov, t.y., s.7).

[10] t.y: tarih yok anlamında kullanılmıştır.

3.3.2. Kırgız Deyimlerinde Ay

Kırgız kültüründe deyimler, halkın düşünce yapısını, değerlerini ve yaşam tecrübelerini yansıtan önemli sözlü anlatım biçimlerindendir. Bu bağlamda, "ay" kavramı birçok Kırgız deyiminde anlam kazanmakta ve farklı biçimlerde kullanılmaktadır. Aşağıda, Arıkoğlu vd., hazırladığı *Kırgızca-Türkçe Deyimler Sözlüğü*'nden "ay" ile ilgili bazı seçilmiş deyimler ve açıklamaları sunulmuştur:

Ay arası (ay(lar) arası). "Ay arası". Yeni aydan önceki zaman, iki ay arası (2023: 41).

Ay asmanga tüyülüü. "Ayın gökyüzüne bükülmesi" (2023: 41).

Ay aylanıp, cıl tegerenbey. "Ay dönüp yıl geçmeden". Çabuk, çok vakit geçmeden, az vakitte (2023: 41).

Ay batkanday bol- "Ay batmış gibi olmak". 1. Kaygılanmak, tasalanmak, ümitsiz kalmak, dünyası kararmak. 2. Yok olmak, ölmek (2023: 41).

Ay batkanday kıl- "Ay batmış gibi yapmak". 1. Kötü durumda bırakmak, üzüntü çektirmek. 2. Yok etmek, öldürmek (2023: 41).

Ay camalduu. "Ay yüzlü". Güzel, görklü, sevimli kız (2023: 41).

Ay celesi. "Ay ağı". Hale (2023: 41).

Ay cüzdüü. "Ay yüzlü". Yüzü ay gibi güzel, güzeller güzeli, sevimli kız (2023: 41).

Ay çapçı- "Ay eşelemek". Gücünden yerinde duramamak (2023: 41).

Ay çırayluu. "Ay çehreli". bk. Ay camalduu (2023: 41).

Ay dalı. "Ay kürek kemiği". 1. Kürek kemiğinin üst kısmı. 2. Sırt (2023: 41).

Ay dese arkı cok, kün dese körkü cok. "Ay dersen hoşluğu yok, Güneş dersen güzelliği yok." Çok güzel, güzeller güzeli (2023: 41).

Ay dese arksız kün dese körksüz. "Ay dersen hoş olmayan, Güneş dersen güzel olmayan". bk. *ay dese arkı cok, kün dese körkü cok* (2023: 41).

Ay moyunda- "Ay boyunlamak". Yaklaşmak (2023: 41).

Ay talaa. "Ay tarla". Issız yer (2023: 41).

Ayça bel. "Ay kadar bel". İnce bel (2023: 42).

Aydan ak. "Ay'dan ak". Aydan açık (2023: 42).

Ayday talaa. "Ay gibi tarla". Issız (2023: 44).

Aydın on beşi kara, on beşi ak. "Ayın on beşi kara, on beşi ak". Hayat inişli çıkışlı, bazen iyi, bazen kötü (2023: 44).

Ayga kolu cetkendey. "Ay'a eli yetmiş gibi". Dört dörtlükmüş gibi (2023: 44).

Ayı oñunan tuu-. "Ay'ı doğrusundan doğmak". İşler yolunda gitmek (2023: 44).

Ay kününö cet-. "Ay gününe yetmek". Doğum zamanı gelmek veya doğumu yaklaşmak (2023: 44).

3.3.3. Kırgız Bilmecelerinde Ay

Kırgız bilmeceleri, zengin bir sözlü edebiyat geleneğinin parçasıdır ve "ay" gibi unsurlara sıkça yer verilmektedir. Kayipov (2002: 213) tarafından hazırlanan antolojide yer alan Kırgız bilmece örnekleri aşağıda verilmiştir.

Kümüş ıraň baytal at,	Gümüş renk baytal at,
Uktap kalsaň kaytarat,	Uyuyakalırsan korur.
Tündösü bar, kündüz cok,	Geceleyin var, gündüz yok,
Munun atın kim tavat? (Ay).	Onun adını kim bulacak? (Ay).
* * *	
Keç kirgende asılat,	Akşamleyin asılır,
Carık kirgende caşınat (Ay).	Aydınlık girdiğinde saklanır. (Ay)
* * *	
Bir colu bar, adaşpayt da, cañılbayt,	Bir yolu var, kaybetmez de yanılmaz,
Tündösü çakırtpay kelip,	Geceleyin çağırtmadan gelir,
Kündüzü izdeseň tabılbayt (Ay).	Gündüz arasan da bulunmaz (Ay).
* * *	
Ay talaaga ayran töktüm (Aydın carıgı).	Bozkıra ayran döktüm (Ayın ışığı).
* * *	
Kırda gılıç carkırayt (Cañı tuugan Ay).	Tepede kılıç parlıyor (Yeni doğmuş Ay).
* * *	
Eki aga-ini birin biri kuvalayt (Ay, Kün).	Ağabeyle erkek kardeşi birbirini kovalıyor. (Ay, Güneş).
* * *	
Dünyögö türkük bolgon eki terek,	Dünyaya direk olan iki kavak ağacı,
Biri altın, biri kümüş bolso kerek. (Ay, Kün)	Biri altın, biri gümüş olmalı. (Ay, Güneş)
* * *	
Kök kölüm bar,	Mavi gölüm var,
Kölümdö eki ördögüm bar,	Gölümde iki ördeğim var,
Biri kündüzü üzöt, çöcösü cok,	Biri gündüz yüzüyor, civcivleri yok,
Birisi tündösü üzöt, çöcösü köp, civcivleri çok,	Biri geceleyin yüzüyor,
Bu nimne taap al,	Bu nedir bul,
Tavalvasaň ölö kal (Asman, Kün, Ay, cıldızdar).	Bulamazsan öl. (Gökyüzü, Güneş, Ay, yıldızlar)
* * *	

Kök ordo,	*Mavi ordu,*
Kök ordodo köp aşık,	Mavi orduda çok aşık,
Köp aşıktın içinde bir tompoy,	Çok aşığın arasında bir tompoy[11],
Başkasını tappasañ da şunu tap, boyvoy.	Başkasının çözümünü bulamazsan da bunu bul, vay vay.
(Asman, cıldızdar, Ay).	(Gökyüzü, yıldızlar, Ay)

3.3.4. Kırgız İsimlerinde Ay

Kırgız isimlerinde "ay" kelimesi hem geleneksel hem de modern isimlerde çok kullanılır. Yeni doğmuş çocuğa ad seçmek Kırgızlar için oldukça önemlidir. Çocuğun isminin gelecekte onun tüm hayatını, kaderini etkileyeceğine inanırlar. Ay hem güzel olması hem de kutsal olması nedeniyle Kırgızların kız ve erkek isimlerinde sıkça rastlanan bir isimdir. Bu bağlamda Caparov'un *Adam Attarı – El Baylıgı* kitabından (2009) bazı örnekler:

Abılay, Akay, Akılay, Altınay, Atay, Aybakıt, Aybala, Aybarça, Aybarçın, Aybars, Aybaş, Aybata, Aybek, Aybiyke, Aybol, Aybolot, Aybolsun, Ayboto, Ayburak, Aybübü, Aybübüş, Aycakıp, Aycamal, Aycanat, Aycangül, Aycarık, Aycaş, Aycigit, Aycol, Aycuma, Ayçaç, Ayçaçı, Ayçaçı, Ayçınar, Ayçolpon, Ayçopo, Ayçürök, Ayda, Aydagül, Aydan, Aydana, Aydar, Aydatka, Ayday, Aydaykız, Aydemir, Aydın, Aydin, Aydina, Aydos, Aydos, Ayerke, Ayganış, Aygerim, Aygül, Ayhan, Ayım, Ayımbaça, Ayımbübü, Ayımcan, Ayımça, Ayımgül, Ayımkan, Ayımkız, Ayımkül, Ayımpaaşa, Ayımsaadat, Ayımsaat, Ayımsana, Ayımşat, Ayımtal, Ayımtilla, Aykal, Aykan, Aykanış, Ayken, Aykerim, Aykın, Aykız, Aykız, Aykökül, Ayköl, Aykul, Aykuş, Aykut, Aykümüş, Aymaral, Aymeerim, Aymir, Aymira, Aymonçok. Aymölmöl, Aynar, Aynaz, Aynazar, Aynazgül, Aynazik, Aynur, Aynura, Aynura, Aynurakan, Aynuru, Aynuru, Aynurzat, Aynusa, Aynusakan, Aynuska, Ayperi, Aysaadat, Aysalkın, Aysana, Aysanabar, Aysanat, Aysara, Aysarı, Aysedep, Ayselki, Aysenem, Aysezim, Aysın, Aysınay, Aysırga, Aysultan, Aysuluu, Aytaacı, Aytaalay, Aytacıkan, Aytay, Aytaza, Aytemir, Aytol, Aytoldu, Aytolgon, Aytolkun, Aytolkun, Aytolkun, Aytotu, Aytunuk, Ayturgan , Aytuudu, Aytuugan, Aytüymö, Ayzada , Ayzadabübü, Ayzadabübü, Ayzadagül, Ayzadakan, Ayzaş, Ayzat, Ayzirek, Ayzuura, Bakay, Begimay, Bekey(Bek+ay), Bozoy(Boz+ay), Çolponay, Elay, Elayım, Gülay, Gülayım, Izatay, Kanay, Kekey (Kek+ay), Meerimay, Miray, Mirayım, Tolgonay, Tolkunay, Elay, Elayım

3.3.5. Kırgız Yer Adlarında Ay

Kırgız yer adlarında "ay" unsuru, coğrafi mekânların doğayla ve kültürel anlamlarla nasıl bütünleştiğini gösteren dile ait önemli birer öğedir. Bu adlar hem fiziki özellikleri hem de toplumsal belleği yansıtarak Kırgızların çevre ile kurduğu anlamlı bağı ortaya koyar.

Ay-Köl, Ay-Talaa, Ay-Tamga, Ay-Tapan, Ay-Tör, Aybek, Aybike, Ayda-Too, Aydarbek, Aydarken, Aydı-Taş, Aydın-Köl, Kızıl-Ay (Kırgızstandın Cer-Suu Attarı, 2025).

Kırgız söz varlığında "ay" kavramının atasözleri, deyimler, bilmeceler, yer adları ve insan adlarında yaygın biçimde yer alması, bu sembolün kültürel ve sosyal yaşam içindeki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu çeşitlilik, "ay"ın sadece doğal bir varlık olarak değil, aynı zamanda kültürel kimliğin, tarihsel deneyimin ve toplumsal belleğin önemli bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Halkın dilinde bu kadar farklı alanlarda yer alması, "ay" kavramının Kırgızların dünyaya bakış açısını ve yaşam pratiklerini şekillendirmede temel bir rol oynadığını

[11] Tompoy: Boynuzlu büyükbaş hayvanın aşık kemiğidir.

vurgulamaktadır. Böylece "ay" teması, Kırgız kültürünün hem sözlü mirasında hem de günlük hayatında güçlü bir sembolik anlam taşımaya devam etmektedir.

4. Sonuç

Kırgız halk kültüründe ay kavramı, yalnızca gökyüzünde görülen bir gök cismi olmaktan öte, toplumsal hayatın, kültürel belleğin ve manevi dünyanın merkezinde yer alan çok yönlü bir semboldür. Araştırma bulguları, ayın Kırgızların zaman algısını şekillendirdiğini, tarımsal üretim ve hayvancılık faaliyetlerini düzenlediğini, dini ve toplumsal ritüellerin zamanlamasında belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Bu yönüyle ay, geçmişten günümüze uzanan bir zaman rehberi olma işlevini sürdürmektedir.

Ayla ilgili sözlü anlatılar, efsaneler, atasözleri ve deyimler, Kırgızların sözlü kültür mirasının en canlı örneklerini oluşturmaktadır. Bu unsurlar, kültürel belleğin korunmasını sağlamakta; kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumsal dayanışmayı ve ortak kimlik bilincini pekiştirmektedir. Aynı zamanda ay kavramı, Kırgız halkının doğa ile uyumlu yaşam anlayışının bir yansımasıdır. Ay döngülerine göre belirlenen takvim, mevsimsel tarım ve hayvancılık faaliyetlerini düzenlemiş, bu sayede doğayla dengeli bir yaşam biçimi sürdürülmüştür.

Araştırma, ay kavramının manevi hayat ile de güçlü bir bağ taşıdığını göstermektedir. Ayın doğuşu, batışı, tutulması gibi doğa olayları; dualar, ritüeller ve korunma pratikleri eşliğinde anlam kazanmıştır. Bu durum, eski inanç sistemlerinden gelen unsurların günümüz Kırgız kültüründe hâlen yaşadığını göstermektedir.

Son olarak, ayla ilgili inanç ve uygulamaların yalnızca Kırgızlara özgü olmadığı; diğer Türk boylarının kültürleriyle de benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu benzerlikler, ortak Türk kültür mirasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, ay kavramı hem millî kimliğin hem de ortak kültürel bağların güçlü bir ifadesidir.

Bu çalışma, ayın Kırgız halk kültüründeki yeri ve işlevini ortaya koyarak hem kültürel mirasın korunmasına hem de Türk dünyasının ortak değerlerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır; gelecekte ise bu alanlarda yapılacak araştırmalar için sağlam bir temel oluşturacak, kültürel devamlılık ve kimlik bilincinin güçlendirilmesine hizmet edecektir.

Kaynakça

Akmataliev, A., Kırbaşaev K., Ömürbay uulu, M., Şarşenaliev, Ö. (2003). *El Adabiyatı Seriyasının 29-Tomu Kaada-Salttar Ak Batalar.* Bişkek.

Alaguşov, B. (1993). *Eldik Mayramdar*. Bişkek: Bişkek Adabiyat, s. 8-9.

Arıkoğlu, E. vd. (2023). *Kırgızca-Türkçe Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Bengü Yayınevi.

Aynakulova, G. (2007). Gregoryen Kıpçaklar ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi. *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 74, s. 23.

Barthold, V. V. (2006). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*. Ankara: TTK Yayınları.

Bayrak İşcanoğlu, İ. (2023). Kırgız Halk Takvimi ve Takvimsel Uygulamalar. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.2, s. 21-34.

Caparov, Ş. (2009). *Adam Attarı – El Baylıgı*. Bişkek: Teknik Yayınevi.

Cusaev, K., Mokeev, A., Saparaliev, D. (2003). Kırgızdardın Cana Kırgızstandın Tarıhıy Bulaktarı. *Kırgız- Türk Manas Üniversitesi Yayınları.* Bişkek, C. II, s. 43.

Cusupov, K., Ömüraliev, Ç. (2003). *Ak Bata.* Bişkek: Biyiktik Yayınevi.

Çabuk, H.Ö., Eren, S. (2022). Anadolu Taş Tezyinatında ‘‘On İki Hayvanlı Türk Takvimi’’ İle İlişkili Hayvan Tasvirleri: İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, s. 331.

Çelik Şavk, Ü. (2002). *Kırgız Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınevi.

Deniz, T., Diker, O., Çetinkaya, Adnan. (2017). Somut Olmayan Kültür Ögesi Olarak Yerel İklim Bilgisi ve Halk Takvimi: Safranbolu'da (Karabük) Bir Saha Araştırması. *Doğu Coğrafya Dergisi*, Y. 22, S.138, s. 205-226.

Ergin, M. (1970). *Orhun Abideleri.* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 15.

Günay, Ü. (2006). Türk Dünyasında Kronolojik Sistemler. *Erciyes Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, Kayseri, s. 259.

İbraimov, M. (t.y). *Kırgız Makal-Lakap, Uçkul Sözdörü,* s.7.

İsakov, A. (2013). Kırgızlarda ve Moğollarda On İki Hayvanlı Takvim (VI-VX. Yüzyıllar Arası). *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 6, s. 161-172.

İsakov, B. (2012). *Kırgız Konargöçerleri Arasında Geleneksel Takvim Anlayışı*. Gazi Türkiyat, C.6, S.11.

İslâm Ansiklopedisi. (1997). *Ay*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 5. baskı, C. 2, s. 38.

Karalaev, S. (2013). *Semetey.* Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Milli Bilimler Akademisi, 1.kitap, Bişkek, s.230.

Kayipov, S. (Haz.). (2002). Kırgız edebiyatı – I, Türkiye dışındaki Türk edebiyatları antolojisi. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C.31, s.213.

Kiyat, A. (2024). Kırgız Kültüründe Kanlı ve Kansız Kurban Geleneği: Tülöö. *Millî Folklor.* C.18 (143), s.53-64.

Koç, S. (2002). Türk Mitolojisinde Kırgızlar (Ay ve Güneş Motiflerinin Kırgız Kültüründeki Yeri). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,* s. 82-84.

Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, C. 2.

Polat, K., Esen, S. (2016). Kırgız Türkleri'nin Hayatında Gelenek ve İnanışların Rolü. *Universal Journal of Theology,* Amasya, C.1, s.29.

Seydakmatov, K. (1988). *Kırgız Tilinin Kıskaça Etimologiyalık Sözdügü*. Frunze: İlim Yayınevi, s.231.

Soltonoev, B. (1993). "Kırgızda Cıl Esebi", *Kırgızdar,* Bişkek. C. I, s. 585- 590.

Taşağıl, A. (2004). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.83.

İnternet Siteleri:

Kırgızstandın Cer-Suu Attarı, https://new.bizdin.kg/media/books/Кыргызстандын_жер-суу_аттары.pdf (Erişim Tarihi: 05 Ocak 2025, Saat: 14:30).

https://sputnik.kg/20221128/ajlardyn-kyrgyzcha-atalyshy-chechmelenishi-1070455745.html (Erişim Tarihi: 06 Ocak 2025, Saat: 10:15).

Türk Dil Kurumu. (2023). *Ay*. Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr (Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2025, Saat: 09:20).

Kaynak Kişi Adları:

KK1: Mayram Kermakunova. (07.11.1982.) Narın bölgesi, At-Başı ilçesi, Ak-Muz köyü.

KK2: Bermet Eşenova. (28.05.1966. Tarihçi) Narın şehri, Moskovskiy köyü.

KK3: Nurgül Eşenova. (18.12.1973. Doktor) Narın şehri, RTS köyü.

KK4: Ayzirek Töröbekova. (08.05.2012.) Narın bölgesi, Narın ilçesi, Miň -Bulak köyü.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☑ Bu çalışmanın Zhibek Torobekova, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazarı, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazarı kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.